

1660 BÜYÜK İSTANBUL YANGINI

KENAN YILDIZ

Kaynaklarda *harîk-i kebîr*, *harîk-i ekber*, *harîk-i gâlib*, *ihrâk-ı azîm* şeklinde adlandırılan 24 Temmuz 1660 tarihli yangın, bu zamana kadar İstanbul'un görmüş olduğu yangınlar arasında en büyüğü olarak anılır.¹ İkinci vaktinde tütün içen birinin dikkatsizliği sonucu² Odunkapısı ve Ayazmakapısı'nın ortalarında bulunan Ahî Çelebi Camii'nin yakınındaki bir sandıkçı dükkânından başlayan yangın, Unkapanı'nda suriçindeki keresteci dükkânlarına, oradan Ağakapısı, Süleymaniye, Eski Saray, Beyazıt ve Fatih'e, bir koldan Yeniçeri Odaları, Molla Gürani ve Davutpaşa'ya, bir koldan Tahtakale, Yahudi mahalleleri, Kapalıçarşı çevresi, Mahmutpaşa ve Hocapaşa'ya ve bir koldan Atmeydanı, Kadırga Limanı, Kumkapı, Nişancı ve Samatya'ya kadar uzanmıştır.³ Başladığı anda müdahale edilmiş olmasına rağmen, şiddetli poyrazın etkisiyle yangın hızlı bir şekilde büyüyerek⁴ şehrin üçte ikisini küle çevirmiştir. Çok miktarda ev harap olmuş,⁵ 2.700 ila 4.000 civarında insan ölmüş, 120 saray ve konak, 40

1 Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, haz. Osman Köker, İstanbul 2002, s. 89.

2 Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, İstanbul 1340, s. 67-68.

3 Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695): Tahlil ve Metin", haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, s. 208-209; Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, s. 102-103, 105.

4 Silâhdar, "Zeyl-i Fezleke", s. 209.

5 Yanmış evlerin sayısı kaynaklarda 280.000 olarak geçse de, bunun çok abartılı olduğunda şüphe yoktur (bkz. Silâhdar, "Zeyl-i Fezleke", s. 209).

1- 1660 yangını (Harita: Oğuz Kallek)

2- 1660 yangını sonrasında Yahudilerin göç ve yerleşim alanları (Harita: Oğuz Kallek)

hamam, 360 cami ve mescit, yüzden fazla mahzen, birçok medrese, tekke ve kilise yanmıştır.⁶ Olayın şahitlerinden Eremya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre:

Ermenilerden, Musevilerden ve Rumlardan hayatını kaybedenlerin sayısı az olmuştur. Türklerinki ise yaklaşık üç bine yükselmiştir. 18 çarşıdan 13'ü yanıp, ancak 5'i kalmıştır. 45 büyük fırın, beygirle çalışan 200 değirmen, 90 erkek ve kadın hamamı, birçok saray, ev ve köşk, mektep, medrese; 1000 mescit ve 70 cami, birçok Mevlevi tekkesi, sayısız türbe, sebilhane, çeşme, Ermenilerin ve Rumların dokuz Kilisesi, Bizans zamanından kalma birçok ayazma, 36 Musevi sinagogu, vezirlerle şehzadelerin konakları ve köşkleri harap olmuştur.⁷

Yangının etkisiyle ilgili Mehmed Halife'nin ifadeleri dikkat çekicidir: "Eskisaray kurbunda Kebecihani demekle ma'rûf bir han var idi bundan evvel ne kadar yangın olduysa ana âteş zarar etmemişdir, bu def'a emr-i Hakk'la âteş isâbet edip anda bulunan esbâbı ve emvâli ve âdemi cümlesini helâk etmiştir."⁸ Söz konusu Kebecihani'nin yanmasıyla ilgili Kâtibzade'nin şiirindeki beyitler şöyledir:

Kebeciler hanı dersin bir metin binâ iken
Yandı kibrit taşı gibi içi dışı dökülü
Hem içinde bunca bâzîrânları büryân edip
Haykırıp feryâd ederdi her biri eyvâylı⁹

Yangının kurak bir ay olan temmuzda meydana gelmesi, şiddetli poyraz ve keresteci dükkânlarının tutuşması gibi faktörler yangının

3- Yeni Cami (Gouffier)

çok etkili olmasının ardında yatan sebeplerin başında gelmektedir.¹⁰ Nitekim, Kâtibzade "Tuttu Ayazma kapusu taşrasından ibtidâ/Hem muvâfık kıldı mevlâ ana bir keskin yeli" demek suretiyle rüzgârın tesirini vurgulamakta¹¹ ve Süleymaniye Camii'nin minarelerinin tutuşmasını "Yandı Sultân Süleymân'ın dört minâresi tamâm/Yanaridi sanasın orduda sultân meş'ali" şeklinde aktarmaktadır.¹² Ayrıca, zarar gören evlerden fırlayan harareti çivilerin çevredeki binalara isabet etmesi yangının yayılmasında önemli bir başka sebebi teşkil etmiştir.¹³ Sıcak yaz ayının ve ateşin verdiği darlıktan kurtulmaya çalışan insanlar âdeta mahşeri andıran bir izdiham oluşturmuşlardır.¹⁴

Mehmed Halife, yangının sebebinin hileyle alışveriş yapılması ve günahın artmasına karşılık ilahi bir ceza olduğunu söylemektedir. Bu yangından sonra veba gibi çeşitli hastalıkların olduğu ve kıtlığın baş

gösterdiğini de dile getiren Halife ayrıca yangından kurtulabilen fakat dört beş gün boyunca aç ve susuz kalan halkın Üsküdar, Eyüp ve Tophane'den büyük zorluklarla *def'-i ramak mîkdârı*, yani ancak hayatta kalmaya yetecek kadar ekmek bulabildiğini nakletmektedir.¹⁵ Eremya Çelebi, insanların bir kısmının denizdeki kayıklarda barındıklarına, büyük bir kısmının ise iskelede, dalgaların dövdüğü sahildeki kumların üzerinde yığıldıklarına ve yanan binalardan üzerlerine kıvılcımların geldiğine dikkat çekmektedir.¹⁶ Yangından zarar gören İstanbullulardan bir kısmı Bursa, İzmit ve diğer kıyı köylerine göç etmiş, hatta Kırım ve Mısır'a gidenler olmuştur.¹⁷

Langa Bostanı ve Vefa Meydanı'nı kurtarılan eşyalar için bir yığınak yeri olarak kullananlar olduğu gibi,¹⁸ cami ve mahzen gibi görece korunaklı yerlere de aynı amaçla başvurular olmuş, ayrıca Beyazıt, Fatih,

6 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 69.

7 Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, s. 106.

8 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 68.

9 Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, haz.

Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk, İstanbul 1985, s. 423.

10 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 68.

11 Ayvansarâyî, *Mecmûa*, s. 421.

12 Ayvansarâyî, *Mecmûa*, s. 423.

13 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 68.

14 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 67-68.

15 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 66-67, 69.

16 Hrand D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *TD*, 1973, sy. 27, s. 72.

17 Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, s. 106.

18 Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, s. 102.

Süleymaniye camileri ile Eski Saray gibi taş yapı binalara sığınmaya çalışmışlardır. Fakat, yangının tesiri çok kuvvetli olduğundan bunlardan eşyalarıyla birlikte yananlar olmuştur.¹⁹

Bostancıbaşı İbrahim Ağa, yangından kaçan birçok insanın padişaha danışmaksızın süratli bir şekilde Hasbahçe'ye girmesine izin vermiş olmasından dolayı vezirlik payesiyle ödüllendirilmesine karşılık, İstanbul Kadısı Ruhullah Efendi'nin azledilerek yerine Edirne Kadısı Dahkî Mustafa Efendi'nin getirilmesi yangının yol açtığı önemli sonuçlardandır.²⁰ Yangın haberini, kanuna aykırı olarak Kaimmakam Vezir Süleyman Paşa'dan önce padişaha bildirmesi sebebiyle Vezir Debbağ Mehmed Paşa idam edilmiştir.²¹ Bu idama gerekçe olarak Mehmed Paşa'nın yangın söndürmede ihmali olduğu düşüncesi de gösterilmektedir.²² Bu sıralarda Edirne'de bulunan Sultan IV. Mehmed, yangından bahsedilmesini yasaklamış ve buna aykırı hareket edenlerin de idamına hükmetmiştir.²³ Eminönü Yeni Valide Camii ve Külliyesi'nin yıllarca yarım kalmış olan inşaatına, yangından hemen

19 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 67-68; Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, s. 104.

20 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, s. 68; Silâhdar, "Zeyl-i Fezleke", s. 209.

21 Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme: Osmanlı Târîhi 1648-1682 Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 143; Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 72-73.

22 "Târîh-i Nihâdî (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)", haz. Hande Nalan Özkasap, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004, s. 48.

23 Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 75.

sonra Valide Hadice Turhan Sultan'ın kararı ve bölgedeki vakıflarla yapılan istibdal/takaslar sonucunda tekrar başlanmıştır. Bölgede çoğunlukla Müslüman vakıflarının kiracıları olan Yahudiler, caminin cemaat ihtiyacı sebebiyle "Hocapaşa'dan Zeyrek altına dek ba'de'l-harîk Yahûd tâifesi sâkin olmamak"²⁴ şeklindeki bir emirle yangından hemen sonra buradan çıkarılmış ve yerlerine müslümanların iskânı sağlanmıştır. Külliye'nin inşasıyla birlikte İstanbul'un silueti daha estetik bir boyut kazanmış ve Eminönü bölgesinin dinî yönden nüfus yapısı da cami-cemaat ilişkisi sebebiyle değişikliğe uğramıştır.²⁵

24 *İstanbul Şer'iyge Sicili*, 9, 58b/2 (12 Zilkade 1071/9 Temmuz 1661).

25 Konunun etraflı bir incelemesi için bkz. Kenan Yıldız, "1660 İstanbul Yangını'nın Sosyo-Ekonomik Tahlili", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, s. 163-235; Ayrıca bkz. Kenan Yıldız, "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma: 1660 Yangını İstanbul'un İslâmlaşmasına Etki Etti mi?", *I. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu, Bildiriler*, ed. Feridun Emecen, E. Safa Gürkan, İBB, İstanbul 2014, s. 197-242